זכריה

עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ בַּחֹדֶשׁ֙ הַשְּׁמִינִ֔י בִּשְׁנַ֖ת שְׁתַּ֣יִם לְדָרְיָ֑וֶשׁ הָיָ֗ה דְּבַר־יְהוָה֙ אֶל־זְכַרְיָ֣ה בֶֽן־בֶּרֶכְיָ֔ה בֶּן־עִדּ֖וֹ הַנָּבִ֥יא לֵאמֹֽר׃

נבואת זכריה. סתומה היא מאוד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומות לו ואחר פתרונות של יונתן׃

בחדש השמיני. קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבע לחדש התחילו בה׃

ב׳ קָצַ֥ף יְהוָ֖ה עַל־אֲבוֹתֵיכֶ֥ם קָצֶֽף׃

על אבותיכם. שבדור חורבן הבית׃

ג׳ וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֗ם כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת שׁ֖וּבוּ אֵלַ֑י נְאֻ֥ם יְהוָ֖ה צְבָא֔וֹת וְאָשׁ֥וּבָה אֲלֵיכֶ֖ם אָמַ֥ר יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃

ד׳ אַל־תִּהְי֗וּ כַּאֲבֹתֵיכֶם֮ אֲשֶׁ֣ר קָרְא֣וּ אֲלֵיהֶם֒ הַנְּבִיאִ֣ים הָרִאשֹׁנִ֗ים לֵאמֹר֙ כֹּ֣ה אָמַ֣ר יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת שׁ֖וּבוּ נָ֣א מִדַּרְכֵיכֶ֣ם הָרָעִ֑ים (ומעליליכם) [וּמַעַלְלֵיכֶ֖ם] הָרָעִ֣ים וְלֹ֤א שָׁמְעוּ֙ וְלֹא־הִקְשִׁ֣יבוּ אֵלַ֔י נְאֻם־יְהוָֽה׃

ה׳ אֲבוֹתֵיכֶם֙ אַיֵּ֣ה הֵ֔ם וְהַנְּבִאִ֖ים הַלְעוֹלָ֥ם יִחְיֽוּ׃

אבותיכם איה הם. ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי׃

והנביאים הלעולם יחיו. וא״ת אף הנביאים איה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאים היה להם לעולם לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היה דבריהם שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם׃

ו׳ אַ֣ךְ | דְּבָרַ֣י וְחֻקַּ֗י אֲשֶׁ֨ר צִוִּ֜יתִי אֶת־עֲבָדַ֤י הַנְּבִיאִים֙ הֲלוֹא֙ הִשִּׂ֣יגוּ אֲבֹתֵיכֶ֔ם וַיָּשׁ֖וּבוּ וַיֹּאמְר֑וּ כַּאֲשֶׁ֣ר זָמַ֤ם יְהוָה֙ צְבָא֣וֹת לַעֲשׂ֣וֹת לָ֔נוּ כִּדְרָכֵ֖ינוּ וּכְמַעַלְלֵ֑ינוּ כֵּ֥ן עָשָׂ֖ה אִתָּֽנוּ׃ {פ}

ז׳ בְּיוֹם֩ עֶשְׂרִ֨ים וְאַרְבָּעָ֜ה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂ֗ר חֹ֚דֶשׁ הוּא־חֹ֣דֶשׁ שְׁבָ֔ט בִּשְׁנַ֖ת שְׁתַּ֣יִם לְדָרְיָ֑וֶשׁ הָיָ֗ה דְּבַר־יְהוָה֙ אֶל־זְכַרְיָ֣ה בֶֽן־בֶּרֶכְיָ֔ה בֶּן־עִדּ֖וֹ הַנָּבִ֥יא לֵאמֹֽר׃

ח׳ רָאִ֤יתִי | הַלַּ֙יְלָה֙ וְהִנֵּה־אִ֣ישׁ רֹכֵ֔ב עַל־סוּס֙ אָדֹ֔ם וְה֥וּא עֹמֵ֖ד בֵּ֣ין הַהֲדַסִּ֑ים אֲשֶׁ֣ר בַּמְּצֻלָ֗ה וְאַחֲרָיו֙ סוּסִ֣ים אֲדֻמִּ֔ים שְׂרֻקִ֖ים וּלְבָנִֽים׃

ראיתי הלילה וגו׳. רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו׃

והנה איש. מלאך׃

על סוס אדום. רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר כאן וקצף גדול אני קוצף על העכו״ם׃

ואחריו סוסים אדומים וגו׳. מוכנים לשליחותו של מקום ויש בהם מיני צבעים הרבה ושבח הוא לו. **שרוקים.** לא ידעתי מה צבע הוא וי״ת קווחין׃

בין ההדסים אשר במצולה. בין אילני דהדסיא דבבל׃

ט׳ וָאֹמַ֕ר מָה־אֵ֖לֶּה אֲדֹנִ֑י וַיֹּ֨אמֶר֙ אֵלַ֔י הַמַּלְאָ֖ךְ הַדֹּבֵ֣ר בִּ֔י אֲנִ֥י אַרְאֲךָ֖ מָה־הֵֽמָּה אֵלֶּֽה׃

ואומר. למלאך אחד אשר היה מראה אותי כל זאת **מה אלה אדוני** והוא הרוכב על סוס אדום׃

י׳ וַיַּ֗עַן הָאִ֛ישׁ הָעֹמֵ֥ד בֵּין־הַהֲדַסִּ֖ים וַיֹּאמַ֑ר אֵ֚לֶּה אֲשֶׁ֣ר שָׁלַ֣ח יְהוָ֔ה לְהִתְהַלֵּ֖ךְ בָּאָֽרֶץ׃

להתהלך בארץ. לראות את שלוות העכו״ם׃

י״א וַיַּעֲנ֗וּ אֶת־מַלְאַךְ֙ יְהוָ֣ה הָעֹמֵ֔ד בֵּ֖ין הַהֲדַסִּ֑ים וַיֹּאמְר֗וּ הִתְהַלַּ֙כְנוּ֙ בָּאָ֔רֶץ וְהִנֵּ֥ה כָל־הָאָ֖רֶץ יֹשֶׁ֥בֶת וְשֹׁקֶֽטֶת׃

י״ב וַיַּעַן מַלְאַךְ־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד־מָתַי אַתָּה לֹא־תְרַחֵם אֶת־יְרוּשָׁלַם וְאֶת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שִׁבְעִים שָׁנָה׃

ויען מלאך ה׳. הוא הדובר בי׃

י״ג וַיַּעַן יְהוָה אֶת־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נִחֲמִים׃

ויען ה׳, את המלאך הדובר בי דברים טובים. לא ששמע הנביא מה ענה אך ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו׳ אני יודע שדברים טובים ענהו׃

י״ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלַם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה׃

קנאתי: לציון. מתפרע אנא פורענות דין ירושלים מן המציקים לה׃

ט״ו וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל־הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה׃

השאננים. אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבים ושקטים׃

אשר אני קצפתי. על עמי מעט׃

והמה עזרו. על הקצף לרעה׃

ט״ז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלַם בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת (וקוה) [וְקָו] יִנָּטֶה עַל־יְרוּשָׁלָם׃

וקו ינטה. למוד חומותיה ארכה ורחבה׃

י״ז עוֹד | קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד תְּפוּצֶנָה עָרַי מִטּוֹב וְנִחַם יְהוָה עוֹד אֶת־צִיּוֹן וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָם׃ {פ}

פרק ב׳

א׳ וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַרְבַּע קְרָנוֹת׃

ב׳ וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה אֶת־יִשְׂרָאֵל וִירוּשָׁלָם׃ {פ}

אלה הקרנות. אלה העכו״ם אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלים עד אשר זירום׃

ג׳ וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה חָרָשִׁים׃

ארבעה חרשים. נגרים היודעים לנסר את הקרנות ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם׃

ד׳ וָאֹמַר מָה אֵלֶּה בָּאִים לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה כְּפִי־אִישׁ לֹא־נָשָׂא רֹאשׁוֹ וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוֹתָהּ׃ {ס}

ואומר מה אלה הקרנות אשר ראיתי בראשונה׃

אשר זרו את יהודה והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו ולא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש׃

ויבאו אלה. החרשים להחריד אותן הקרנות ולידות אותן׃

לידות. להשליך׃

ה׳ וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל מִדָּה׃

חבל מדה. חוט המדה למדוד את ירושלים כמה יהיה ארכה ורחבה׃

ו׳ וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלַם לִרְאוֹת כַּמָּה־רָחְבָּהּ וְכַמָּה אָרְכָּהּ׃

ז וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ׃

והנה המלאך הדובר בי יוצא. הוא אשר בידו חבל המדה׃

ח וַיֹּאמֶר אֵלָיו רָץ דַּבֵּר אֶל־הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַם מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ׃

רוץ דבר אל הנער. אל תצא עוד למוד כי נמלך הקב״ה בפמליא שלו שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה **רוץ דבר** אל זכריה **לאמר פרזות תשב.** מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מיום אל יום׃

ט וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ׃ {פ}

ואני אהיה לה. למגן כאילו חומת אש סביב לה וגם בתוכה תשכון שכינתי לכבודכם׃

י הוֹי הוֹי וְנֻסוּ מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃

הוי הוי. אין הוי אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ וכן ת״י אכלו למבדריא הכריזו כמו (שמואל ב כ״ב:י״ד) ירעם מן שמים, אכלו מן שמיא׃

ונוסו מארץ. צאו גליות עמי מתוך בבל ואשור׃

יא הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל׃ {פ}

הוי ציון המלטי. אף זה ל׳ הכרזה האספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל׃

יב כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ׃

אחר כבוד. אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאשלם לעשו כבוד שכיבד את אביו׃

יג כִּי הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי׃ {ס}

והיו שלל לעבדיהם. לישראל שהם עתה עבדים להן׃

יד רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה׃

טו וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃

ונלוו. ונתחברו׃

טז וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָם׃

ונחל ה׳ את יהודה. לנחלתו ולחלקו׃

יז הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃ {פ}

הס כל בשר. כל שאר העכו״ם׃

כי נעור. ל׳ הערה והקצה׃

פרק ג׳

א וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃

לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואים נשים נכריות כמו שכ׳ בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני יהושע בן יהוצדק׃

ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלַם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ׃

יגער ה׳ בך השטן. יגער הקב״ה בך אתה השטן וחוזר ואומר ויגער ה׳ בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג על הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה:

הלא זה אוד מוצל מאש. מפורש באגדת חלק (דף צג) שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור:

ג׳ וְיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃

לבוש בגדים צואים. כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרין לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם:

ד׳ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֹנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃

הסירו הבגדים הצואים מעליו. יבדילו בניו את נשותיהם וימחול לו:

מחלצות. חליפות בגדים נאי׳ כלומר זכיות אבל לפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכיות למחלצות בגדים נאים ולבנים:

ה׳ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד׃

ואומר. אני זכריה:

ישימו צניף טהור וגו׳. בקשתי רחמים עליו:

ו׳ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃

ויעד. לשון התראה כמו (דברים ל״א:כ״ח) ואעידה בם את השמים וגו׳:

ז׳ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה׃

אם בדרכי תלך. וגם אני זאת אעשה לך:

אתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי:

ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מיתיא אחיינך ואתן לך רגלין דמהלכין בין שרפיא האלין ולפי פשוט מבשרו על בניו שיזכו לעתיד:

העומדים. שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה:

ח׳ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ | הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צָמַח׃

אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה היו:

אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס:

כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמרינן בסנהד׳:

ט׳ כִּי | הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֹן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃

כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי:

על אבן אחת שבעה עינים. סופו להרחיב על א׳ שבעה וכן ת״י על אבנא חדא שבעא עינין חזיין לה ולשון עינים ל׳ מראו׳ ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב״ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה׳ המה משוטטים אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו:

הנני מפתח פתוחה. מתיר קישוריה מפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה:

ומשתי. והסירותי:

ביום אחד. לא ידעתי איזה יום, (תו׳ ביום אשר התחילו להוסיף על הבנין ימיש עון הארץ ותהי׳ ברכה בפירותיו כי עכשיו מאיר׳ כמו שנ׳ בנבואת חגי׳):

י׳ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תְּאֵנָה׃

פרק ד׳

א׳ וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃

ב׳ וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה (ויאמר) [וָאֹמַר] רָאִיתִי ׀ וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃

וגולה על ראשה. כמו (יהושע טז) גולות עלית לשון מעיין כמין ספל גדול עגול:

ושבעה נרותיה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה:

שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר:

ג׳ וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃

ושנים זתים עליה. אצלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם:

אחד מימין הגולה ואחד משמאלה וגו׳. וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבות ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתים נחבטים מאיליהם לתוך הצנתרות ומתחממות שם כבמעטן ונעצרים שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרות לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקות והנרות ארבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית:

ד׳ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃

מה אלה אדוני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו:

ה׳ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃

ו׳ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

זה דבר ה׳ אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי:

כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויניח לכם (ס״א ויצוה לכם) לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועצים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם:

ז׳ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן רֹאשָׁהּ תְּשָׂאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃ {פ}

מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו:

והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר:

תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי על ידי אבן המשקולת הזאת, תשואות חן כמו תשואות נוי כמו תשואות מליאה עיר הומיה (ישעיהו כ״ב:ב׳) קול שאון (שם סו) כולם לשון השמעת קול הם:

ח׳ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

ט יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃

ידי זרובבל יסדו הבית הזה. מתחילה ועד סוף בימי כורש הראשון׃

וידיו תבצענה. אותו עתה, תבצענה ל׳ גמר הוא כמו (שם) כי יבצע ה׳ כל מעשהו׃

י כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת־הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה־אֵלֶּה עֵינֵי יְהוָה הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל־הָאָרֶץ׃

כי מי בז ליום. שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר (בעזרא ג׳:י״ב) ורבים מהכהנים אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת (חגי ב׳:ג׳) הלא כמוהו כאין בעיניהם ישמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים שמכוון בה ראש הפינה וזו תהיה ביד זרובבל׃

שבעה אלה. על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת״י שבעה נדבכין כאילין׃

עיני ה׳ המה משוטטים. ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה הגון לדבר׃

י״א וָאַעַן וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל־יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל־שְׂמֹאולָהּ׃

מה שני הזיתים. מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים טרוק״א בלע״ז קבוצות זיתים בענף כעין שבולת׃

י״ב וָאַעַן שֵׁנִית וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁתֵּי שִׁבְלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב׃

אשר ביד שני צנתרות. כלומר אצל שני הצנתרות כמו ראו חלקת יואב ע״י שמואל (שמואל ב י״ד:ל׳)׃

המריקים מעליהם. את השמן הזה הצלול וטוב להארי כזהב כמו (איוב ל״ז:כ״ב) מצפון זהב יאתה׃

י״ג וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃

י״ד וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃

שני בני היצהר. קרן כהונה ומלכות הנמשחים בשמן המשחה׃

העומדים על אדון כל הארץ. לבקש מלפניו להחזיר את גדולתם׃

שני בני היצהר. יצר טוב ויצר הרע מתהפך לטוב בזכות התורה׃

פרק ה׳

א וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה׃

מגלה עפה. רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחד מג׳ אלפים ומאתים בתורה כדאית׳ בעירובין (דף כא) וי״ת מגילתא פורחא באויר ולפי פשוטו של פרשה מגלת פורענו׳ היתה והוא שראה (יחזקאל ג) וכתוב אליה קנים והגה והי׃

ב וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה׃

ג וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כְּמוֹהָ נִקָּה וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה׃

זאת האלה. זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועות שקר׃

היוצאת. עתה מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרים ורחבה עשר כמדת פתח העזרה וההיכל אשר יצאת דרך שם׃

כי כל הגנב. עד עכשיו׃

מזה כמוה נקה. מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשתלם פורענו׳ יחידי׳ העוברים על התורה אלא המתין עד שנתמלאת סאת כולם ולקו כולם כאחד בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך **הוצאתיה** לשוט בארץ ולנקום מן הגנבי׳ והנשבעים לשקר מעכשיו **ובא אל בית הגנב וגו׳**׃

ד הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלָּתְהוּ וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו׃

ה וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מֶה הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת׃

שא נא עיניך וראה. עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש הקדשים׃

ו וָאֹמַר מַה־הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ׃

ואומר מה היא. היוצאת שתאמר אלי לראות׃

ויאמר זאת האיפה. שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה׃

ויאמר זאת עינם בכל הארץ. ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעיניהם בכל הארץ לגזול ולעשוק להקטין איפה ולהגדיל שקל ונמדד להם סאה בסאה׃

ז וְהִנֵּה כִכַּר עוֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃

והנה ככר עופרת נשאת. ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד זאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה׃

ח וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיִּשְׁלֹךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן הָעוֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃ {ס}

ויאמר זאת הרשעה. האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דרך הרשעה אשר ינהגו בה הרשעים והנה עתה נתוני׳ בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמה שמדדו בה מדה במדה׃

וישלך אותה. עד עתה היתה יושבת והוא השליכה וחבטה לתוכה רמז ליסורים ולעונשים׃

וישלך את אבן העופרת אל פיה. לשקעה למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן לשדד עניים ואביונים׃

ט וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כִּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂאנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃

שתים נשים יוצאות. מן הבית׃

החסידה. דייה לבנה וולטויא״ר בלע״ז׃

י וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃

יא וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָהּ בַּיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָׁם עַל־מְכֻנָתָהּ׃ {פ}

והוכן והניחה שם. והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה׃

שם. באותו הבית׃

על מכונתה. על קביעות׳ ועל בסיסה כאן רמז לו שבעונם של ישראל שמדדו בסאת עבירות ורשע לקו באותה מדה ובאו שתי אומות שמלכו כאחת הם בבל וכשדי׳ חיל נבוכדנצר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בסיס ההוקבע להם והוא לפי מלאות ע׳ שנה עד עתה שחזרו ונוטה פי׳ זה אחר יונתן במקצת וכמה דרכים פותרים בה ולא נתיישבו לי ורבותינו פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לאנשי כנסת הגדולה ושדיוה לדודא דאברא וחפוהו באברא משום דשאיב קליה כדאיתא בסנהד׳ ובמסכת יומא ושפתרתי מלכות נבוכדנצר בכפל שתי אומות ראיתי במדרש תלים שד׳ מלכיות הללו ששעבדו בישראל כפולות היו בבל וכשדים מדי ופרס אנטיוכס ומוקדון אדום וישמעאל ועל ככה יסד הקלירי רביעית היא שמינית על אדום׃

פרק ו׳

א וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הָהָרִים וְהָהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃

וההרים הרי נחושת. סי׳ על חוזק מלכיות הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קשה ואמיץ שאלו ד׳ מרכבות שלוחי הקב״ה לתת ממשלת לד׳ מלכיות בבל ומדי יון ואדום׃

ב׳ בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃

סוסים אדומים. הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא ראשה די דהבא (דניאל ב׳:ל״ח)׃

שחורים. להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן׃

ג׳ וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִשִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃

לבנים. להרכיב את פרס שבנה את הבית׃

ברודים. המה מנומרים להרכיב את יון שעינו את ישראל במיני גזרות משונות זו מזה׃

אמוצים. להרכיב ישמעאל (ס״א אדום) ולא ידעתי מהו ל׳ אמוצים ויונתן תרגם קטמנין׃

ד׳ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃

ה׳ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדֹון כָּל־הָאָרֶץ׃

אלה ארבע רוחות השמים. שרי העכו״ם מלכיות הקדמוניות המושלות בד׳ רוחות השמים׃

יוצאות מהתיצב וגו׳. באו לפניו ונתן להם רשות מפיו למשול׃

ו׳ אֲשֶׁר־בָּהֵמָּה הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אֲחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן׃

אשר בה הסוסים השחורים יוצאים אל ארץ צפון. להרכיב את מדי ועל האדומים לא כתב יוצאים שכבר כלתה לה ממשלת בבל׃

והלבנים יצאו אל אחריהם. להרכיב את פרס שתיהן בצפון ומשלו על בבל׃

והברודים יצאו אל ארץ התימן. להרכיב את יון ויטלו המלוכ׳ מיד פרס ובפתרונו לרב סעדיה בדניאל ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון׃

ז׳ וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַיִּתְהַלָּכְנָה בָּאָרֶץ׃

והאמוצים יצאו ויבקשו. מלפניו שיהא אורך גדול לממשלתם ללכת בכל הארץ׃

ויאמר לכו התהלכו בארץ. נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדום׃

ח׳ וַיִּזְעַק אֹתִי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃ {פ}

ראה היוצאים אל ארץ צפון. להרכיב מדי ופרס׃

הניחו את רוחי. שככו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכדנצר הוא שאמר (ישעיהו מ״ח:י״ד) ה׳ אהבו ויעשה חפצו בבבל וגו׳׃

ט׳ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

י׳ לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדָעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל׃

לקוח מאת הגולה מחלדי וגו׳, : אשר באו מבבל. כל האנשים האלה׃

י״א וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃

י״ב וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃

צמח שמו. הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט ויש פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הענין הזה מדבר בבית שני׃

ומתחתיו יצמח. מזרע המלוכה׃

י״ג וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם׃

והוא ישא הוד. הוד נשיאות:

וישב. כהן גדול על כסא הכהונה:

ועצת שלום וגו׳. הנשיא והכהן יאהבו זה את זה:

י״ד **וְהָעֲטָרֹת תִּהְיֶה֙ לְחֵ֣לֶם֔ וּלְטוֹבִיָּ֖ה וְלִידַֽעְיָ֑ה וּלְחֵ֣ן בֶּן־צְפַנְיָ֔ה לְזִכָּר֖וֹן בְּהֵיכַ֥ל יְהוָֽה׃**

והעטרות תהיה לחלם וגו׳. מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל ה׳ לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן עטרות היו תלויות בחלונות בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות.

חלם הוא חלדי:

ט״ו **וּרְחוֹקִ֖ים | יָבֹ֑אוּ וּבָנ֣וּ בְּהֵיכַ֣ל יְהוָ֔ה וִידַעְתֶּ֕ם כִּֽי־יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת שְׁלָחַ֣נִי אֲלֵיכֶ֑ם וְהָיָ֗ה אִם־שָׁמֹ֤עַ תִּשְׁמְעוּן֙ בְּקוֹל֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם׃ {פ}**

והיה אם שמוע. והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגו׳:

פרק ז׳

א׳ **וַיְהִ֗י בִּשְׁנַ֙ת אַרְבַּ֣ע לְדָרְיָ֣וֶשׁ הַמֶּ֔לֶךְ הָיָ֥ה דְבַר־יְהוָ֖ה אֶל־זְכַרְיָ֑ה בְּאַרְבָּעָ֣ה לַחֹ֔דֶשׁ הַתְּשִׁעִ֖י בְּכִסְלֵֽו׃**

ב׳ **וַיִּשְׁלַ֤ח בָּֽית־אֵל֙ שַׂרְאֶ֔צֶר וְרֶגֶ֖ם מֶ֑לֶךְ וַאֲנָשָׁ֕יו לְחַלּ֖וֹת אֶת־פְּנֵ֥י יְהוָֽה׃**

וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו. אנשים צדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית אל לבא לחלות את פני ה׳ בירושלים בעדם ולשאול מאת הכהנים להודיעם אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנות:

ג׳ **לֵאמֹ֞ר אֶל־הַכֹּהֲנִ֣ים׀ אֲשֶׁ֣ר לְבֵית־יְהוָ֣ה צְבָא֗וֹת וְאֶל־הַנְּבִיאִים֙ לֵאמֹ֔ר הַאֶבְכֶּ֥ה בַּחֹ֖דֶשׁ הַחֲמִשִּׁ֑י הִנָּזֵ֕ר כַּאֲשֶׁ֥ר עָשִׂ֖יתִי זֶ֥ה כַּמֶּ֖ה שָׁנִֽים׃ {ס}**

הנזר. לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה שבעים שנה אין נזירה בכל מקום אלא פרישות:

ד׳ **וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה צְבָא֥וֹת אֵלַ֖י לֵאמֹֽר׃**

ה׳ **אֱמֹר֙ אֶל־כָּל־עַ֣ם הָאָ֔רֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִ֖ים לֵאמֹ֑ר כִּֽי־צַמְתֶּ֤ם וְסָפוֹד֙ בַּחֲמִישִׁ֣י וּבַשְּׁבִיעִ֔י וְזֶ֖ה שִׁבְעִ֣ים שָׁנָ֑ה הֲצ֥וֹם צַמְתֻּ֖נִי אָֽנִי׃**

ובשביעי. הוא צום גדליה:

הצום צמתוני אני. ה״א נקודה חטף פתח לפי שהיא משמשת ל׳ תמיהא שמא לכבודי צמתם שתהיו צריכים לצום גם עתה:

ו׳ **וְכִ֥י תֹאכְל֖וּ וְכִ֣י תִשְׁתּ֑וּ הֲלֹ֥וא אַתֶּ֛ם הָאֹכְלִ֖ים וְאַתֶּ֥ם הַשֹּׁתִֽים׃**

וכי תאכלו וכי תשתו. ואם לא תצומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכם הוא המאכל והמשתה:

ז׳ **הֲלֹ֣וא אֶת־הַדְּבָרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר קָרָ֜א יְהוָ֤ה׀ בְּיַד־הַנְּבִיאִ֣ים הָרִאשֹׁנִ֗ים בִּֽהְיוֹת֙ יְרוּשָׁלַ֣͏ִם יוֹשֶׁ֔בֶת וּשְׁלֻוָ֖ה וְעָרֶ֑יהָ סְבִיבֹתֶ֗יהָ וְהַנֶּ֙גֶב֙ וְהַשְּׁפֵלָ֔ה יוֹשֵׁ֖ב׃ {פ}**

הלא את הדברים. מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחות אשר קרא ה׳ וגו׳ הם החריבו אתכם ועל כן צמתם ואלה הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו:

ח׳ **וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֶל־זְכַרְיָ֥ה לֵאמֹֽר׃**

ט׳ **כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת לֵאמֹ֖ר מִשְׁפַּ֣ט אֱמֶ֑ת וְחֶ֥סֶד וְרַחֲמִ֖ים עֲשׂ֥וּ אִ֛ישׁ אֶת־אָחִֽיו׃**

י וְאַלְמָנָה וְיָתוֹם גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת אִישׁ אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם׃

יא וַיְמָאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כָתֶף סֹרֶרֶת וְאָזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְּׁמוֹעַ׃

יב וְלֵבָּם שָׂמוּ שָׁמִיר מִשְּׁמוֹעַ אֶת־הַתּוֹרָה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת׃

> **שמו שמיר.** תולעת חזק מצור מראין אותו על האבן והיא מתבקעת׃

יג וַיְהִי כַאֲשֶׁר־קָרָא וְלֹא שָׁמֵעוּ כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא אֶשְׁמָע אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃

> **ויהי כאשר קרא ולא שמעו.** אמר ה׳ צבאו׳ עליהן באותן הימים כן יקראו ולא אשמע׃

יד וְאֲסָעֲרֵם עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּם וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם מֵעֹבֵר וּמָשֹׁב וַיָּשִׂימוּ אֶרֶץ־חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃ {פ}

> **ואסערם.** בגלות וכן עשיתי׃
>
> **וישימו.** בעוונם׃
>
> **ארץ חמדה לשמה.** והוא גרם להם הצום והמספד אבל עתה קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הכשדים׃

פרק ח׳

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר׃

ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֵמָה גְדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃

> **קנאתי לה.** בשבילה ולא תזקקו לצום ולספוד וכן סוף הענין צום החמישי וגומר׃

ג כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִַם וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃

ד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלִַם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים׃

> **מרוב ימים.** יהיו צריכים למשענת בידם׃

ה וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ יְלָדִים וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃ {פ}

ו כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ {פ}

> **כי יפלא.** בעיניהם החסד הגדול אשר אעשה להם׃
>
> **גם בעיני יפלא.** איך שבתי מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במסכת סוכה **בעיני יפלא** איך יוכלו הצדיקים לעמוד כנגדו בחייהם׃

ז כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי מוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִזְרַח וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃

ח וְהֵבֵאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִַם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בֶּאֱמֶת וּבְצֶדְקָה׃ {פ}

ט כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים הָאֵלֶּה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית־יְהוָה צְבָאוֹת הַהֵיכָל לְהִבָּנוֹת׃

> **תחזקנה ידיכם.** לבנות ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילי׳ אתכם מלבנות וכמו שמפורש בספר עזרא (עזרא ד׳:ד׳)׃

השומעים בימים האלה. בשנת ד׳ לדריוש:

את הדברים האלה. של ניחומים מפי הנביאים אשר נבאו להם אז ביום יוסד בית ה׳ בשנת שתים לדריוש את הדברים להתחיל במלאכה כי נבחנו אותם הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדאי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומים של עכשיו ובמה נבחנוה **כי לפני הימים ההם שכר האדם וגומר** והם נבאו לכם שמשתתחילו במלאכה תבא ברכה במעשה ידיכם ונתקיימו דבריהם שהרי **עתה לא כימים הראשונים**:

י כִּי לִפְנֵי֙ הַיָּמִ֣ים הָהֵ֔ם שְׂכַ֥ר הָאָדָ֖ם לֹ֣א נִהְיָ֑ה וּשְׂכַ֤ר הַבְּהֵמָה֙ אֵינֶ֔נָּה וְלַיּוֹצֵ֥א וְלַבָּ֖א אֵ֣ין שָׁל֑וֹם מִן־הַצָּ֥ר וַאֲשַׁלַּ֖ח אֶת־כָּל־הָאָדָ֥ם אִ֖ישׁ בְּרֵעֵֽהוּ׃

יא וְעַתָּ֛ה לֹ֥א כַיָּמִ֖ים הָרִאשֹׁנִ֑ים נְאֻ֖ם יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃

יב כִּי־זֶ֣רַע הַשָּׁל֗וֹם הַגֶּ֙פֶן֙ תִּתֵּ֣ן פִּרְיָ֔הּ וְהָאָ֖רֶץ תִּתֵּ֣ן אֶת־יְבוּלָ֑הּ וְהַשָּׁמַ֖יִם יִתְּנ֥וּ טַלָּ֛ם וְהִנְחַלְתִּ֥י אֶת־שְׁאֵרִ֖ית הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה אֶת־כָּל־אֵֽלֶּה׃

יג וְהָיָ֗ה כַּאֲשֶׁ֤ר הֱיִיתֶם֙ קְלָלָ֣ה בַּגּוֹיִ֔ם בֵּ֥ית יְהוּדָ֖ה וּבֵ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל כֵּ֥ן אוֹשִׁ֣יעַ אֶתְכֶ֗ם וְהְיִיתֶם֙ בְּרָכָ֔ה אַל־תִּירָ֖אוּ תֶּחֱזַ֣קְנָה יְדֵיכֶֽם׃ {ס}

יד כִּ֣י כֹ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת כַּאֲשֶׁ֨ר זָמַ֜מְתִּי לְהָרַ֤ע לָכֶם֙ בְּהַקְצִ֣יף אֲבֹתֵיכֶ֔ם אֹתִ֖י אָמַ֣ר יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת וְלֹ֥א נִחָֽמְתִּי׃

ולא נחמתי. על אשר זמותי להביא עליכם לחזור בי אלא הביאותיה כן לא אתנחם על הטובה אשר זממתי לכם:

טו כֵּ֣ן שַׁבְתִּ֗י זָמַ֙מְתִּי֙ בַּיָּמִ֣ים הָאֵ֔לֶּה לְהֵיטִ֖יב אֶת־יְרוּשָׁלַ֑͏ִם וְאֶת־בֵּ֥ית יְהוּדָ֖ה אַל־תִּירָ֥אוּ׃

טז אֵ֚לֶּה הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשׂ֖וּ דַּבְּר֣וּ אֱמֶ֑ת אִ֣ישׁ אֶת־רֵעֵ֗הוּ אֱמֶת֙ וּמִשְׁפַּ֣ט שָׁל֔וֹם שִׁפְט֖וּ בְּשַׁעֲרֵיכֶֽם׃

ומשפט שלום. היא הפשרה:

יז וְאִ֣ישׁ | אֶת־רָעַ֣ת רֵעֵ֔הוּ אַל־תַּחְשְׁב֖וּ בִּלְבַבְכֶ֑ם וּשְׁבֻעַ֥ת שֶׁ֖קֶר אַל־תֶּאֱהָ֑בוּ כִּ֚י אֶת־כָּל־אֵ֣לֶּה אֲשֶׁ֣ר שָׂנֵ֔אתִי נְאֻם־יְהוָֽה׃ {פ}

ואיש את רעת רעהו. הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית המקדש שני:

יח וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה צְבָא֑וֹת אֵלַ֖י לֵאמֹֽר׃

יט כֹּֽה־אָמַ֞ר יְהוָ֣ה צְבָא֗וֹת צ֚וֹם הָרְבִיעִ֣י וְצ֣וֹם הַחֲמִישִׁ֣י וְצ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֣י וְצ֣וֹם הָעֲשִׂירִ֗י יִהְיֶ֤ה לְבֵית־יְהוּדָה֙ לְשָׂשׂ֣וֹן וּלְשִׂמְחָ֔ה וּלְמֹעֲדִ֖ים טוֹבִ֑ים וְהָאֱמֶ֥ת וְהַשָּׁלוֹם֙ אֱהָֽבוּ׃ {פ}

צום הרביעי. צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים:

צום החמישי. של אב:

וצום השביעי. שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה:

וצום העשירי. של טבת:

כ כֹּ֥ה אָמַ֖ר יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת עַ֣ד אֲשֶׁ֤ר יָבֹ֙אוּ֙ עַמִּ֣ים וְיֹשְׁבֵ֖י עָרִ֥ים רַבּֽוֹת׃

כא וְהָלְכ֣וּ יוֹשְׁבֵ֔י אַחַ֖ת אֶל־אַחַ֣ת לֵאמֹ֑ר נֵלְכָ֤ה הָלוֹךְ֙ לְחַלּ֣וֹת אֶת־פְּנֵ֣י יְהוָ֔ה וּלְבַקֵּ֖שׁ אֶת־יְהוָ֣ה צְבָא֑וֹת אֵלְכָ֥ה גַם־אָֽנִי׃

כב וּבָ֣אוּ עַמִּ֤ים רַבִּים֙ וְגוֹיִ֣ם עֲצוּמִ֔ים לְבַקֵּ֛שׁ אֶת־יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת בִּירוּשָׁלַ֑͏ִם וּלְחַלּ֖וֹת אֶת־פְּנֵ֥י יְהוָֽה׃ {ס}

כג כֹּֽה־אָמַ֞ר יְהוָ֣ה צְבָא֗וֹת בַּיָּמִים֙ הָהֵ֔מָּה אֲשֶׁ֗ר יַחֲזִ֙יקוּ֙ עֲשָׂרָ֣ה אֲנָשִׁ֔ים מִכֹּ֖ל לְשֹׁנ֣וֹת הַגּוֹיִ֑ם וְהֶחֱזִ֗יקוּ בִּכְנַף֙ אִ֣ישׁ יְהוּדִ֔י לֵאמֹ֕ר נֵלְכָ֥ה עִמָּכֶ֖ם כִּ֣י שָׁמַ֔עְנוּ אֱלֹהִ֥ים עִמָּכֶֽם׃ {פ}

עשרה אנשים. משבעים לשון הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לד׳ כנפי הטלית אלפים ושמונ׳ מאו׳:

פרק ט׳

א׳ מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ כִּי לַיהוָה עֵין אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

בארץ חדרך. דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לעכו״ם ורך לישראל אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית יהודה בריבי עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלים שנאמר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קלב) א״ל ומה אני מקיים ונבנתה עיר על תלה אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומה כך ברייתא שנויה בסיפרי׃

כי לה׳ עין אדם. כי ביום ההוא ישעה האדם על עושיהו ועיניו אל הקב״ה תראינה כמו שאמר למעלה נלכה עמכם ונספחו הם ועריה׳ על ערי ישראל׃

וכל שבטי ישראל חשובים לה׳ על כל האומות הקדמונים כיוצא בו (מלכים א י״א:א׳) ושלמ׳ אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביבה לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להקב״ה וישראל כנגד כול׳׃

ב׳ וְגַם־חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי חָכְמָה מְאֹד׃

וגם חמת תגבל בה. תשיג גבול׳ בגבול ירושלי׳׃

צור וצידון. גם המה בנותיה אע״פ שחכמה מאד שנתחכמה מאד וסבור׳ להיות לעולם גבר׳ בחכמתה׃

ג׳ וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ וַתִּצְבֹּר־כֶּסֶף כָּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט חוּצוֹת׃

ותבן צור מצור לה. ואומרת מי יורדיני לארץ׃

ותצבר כסף כעפר. ומתהללת בעושרה׃

וחרוץ. מין מראית זהב׃

ד׳ הִנֵּה אֲדֹנָי יוֹרִישֶׁנָּה וְהִכָּה בַיָּם חֵילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל׃

הנה אד׳. שהוא שליט על כל׃

יורישנה. לשון מוריש ומעשיר (שמואל א ב)׃

והכה בים חילה. והבליע בתוך ימים ממונה, יעלה עליה את הים ויטבענה כמו שאמר יחזקאל׃

ה׳ תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא וְעַזָּה וְתָחֵיל מְאֹד וְעֶקְרוֹן כִּי־הֹבִישׁ מִבְטָהּ וְאָבַד מֶלֶךְ מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב׃

תרא אשקלון. את מפלת צור ותירא׃

ועקרון אף היא תירא׃

כי הוביש מבטה. שהית׳ נשענת על צור שהיתה ראש לבני עשו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה (דף ו ע״ש) ותחילה היתה משל פלשתים׃

ו׳ וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים׃

וישב ממזר באשדוד. וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה נכרים׃

ז׳ וַהֲסִרֹתִי דָמָיו מִפִּיו וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו וְנִשְׁאַר גַּם־הוּא לֵאלֹהֵינוּ וְהָיָה כְּאַלֶּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי׃

והסירותי דמיו מפיו. של עשו אלו בית בימה שלהם שהיו זורקים שם דמי זבחיה׳ ויש פותרין שפיכת דמים שהיה שופך דמי ישראל׃

ונשאר גם הוא לאלהינו. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבגלות׳׃

והיה כאלוף ביהודה. אלו טרטיאות וקרקסיאות שלהם שעתידים שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים׃

והיה כאלוף. לשון אלוף ולמוד׃

ועקרון. תהיה לישראל׃

כיבוסי. ירושלים:

ח׳ **וְחָנִיתִי לְבֵיתִי מִצָּבָה֙ מֵעֹבֵ֣ר וּמָשֹׁ֔ב וְלֹא־יַעֲבֹ֥ר עֲלֵיהֶ֖ם עוֹד֙ נֹגֵ֔שׂ כִּ֥י עַתָּ֖ה רָאִ֥יתִי בְעֵינָֽי׃** {ס}

וחניתי לביתי מצבה. אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידים מבצר ומשחית שלא יציבו עליה ודוגמתו וכל צבי׳ ומצודת׳ (ישעיהו כ״ט:ז׳) ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבא באל״ף:

כי עתה ראיתי. צרתם בעיני אע״פ שעד הנה הסתרתי פני מהם:

ט׳ **גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּ֑וֹן הָרִ֣יעִי בַּת־יְרוּשָׁלִָ֗ם הִנֵּ֤ה מַלְכֵּךְ֙ יָב֣וֹא לָ֔ךְ צַדִּ֥יק וְנוֹשָׁ֖ע הֽוּא־עָנִ֣י וְרֹכֵ֑ב עַל־חֲמ֥וֹר וְעַל־עַ֖יִר בֶּן־אֲתֹנֽוֹת׃**

הנה מלכך יבוא לך. אי אפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים ועד ים ולא מצינו מושל לישראל כזה בימי בית שני:

צדיק ונושע. בה׳:

עני. ענותן:

ורוכב על חמור. מדת ענוה היא:

ועל עיר. כמו ועירים עשרה (ראשית לב):

י׳ **וְהִכְרַתִּי֙ רֶ֣כֶב מֵאֶפְרַ֔יִם וְסוּס֙ מִירוּשָׁלִַ֔ם וְנִכְרְתָ֖ה קֶ֣שֶׁת מִלְחָמָ֑ה וְדִבֶּ֥ר שָׁלֹ֖ום לַגֹּויִ֑ם וּמָשְׁלֹו֙ מִיָּ֣ם עַד־יָ֔ם וּמִנָּהָ֖ר עַד־אַפְסֵי־אָֽרֶץ׃**

והכרתי רכב. שלא יהיו צריכין לה:

ומשלו. וממשל שלו:

מים ועד ים. מימא ועד מערבא לסוף העולם:

ומנהר. פרת:

י״א **גַּם־אַתְּ֙ בְּדַם־בְּרִיתֵ֔ךְ שִׁלַּ֖חְתִּי אֲסִירַ֣יִךְ מִבֹּ֑ור אֵ֥ין מַ֖יִם בֹּֽו׃**

גם את. תושעי עמו כמו שהוא צדיק ונושע כי בדם בריתך הרי נבאתי לכם לעתיד וגם עתה מגלות בבל שאתם עכשיו בתוכה:

בדם בריתיך. בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני הנה דם הברית אשר כרת:

שלחתי אסיריך. מן הגלות:

י״ב **שׁוּבוּ֙ לְבִצָּר֔וֹן אֲסִירֵ֖י הַתִּקְוָ֑ה גַּם־הַיּ֥וֹם מַגִּ֛יד מִשְׁנֶ֥ה אָשִׁ֖יב לָֽךְ׃**

שובו לבצרון. לכחכם ולכבודכם אע״פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם **אסירי התקוה.** אשר קויתם לי עד הנה למלאות דברי לקץ ע׳ שנה:

גם היום מגיד משנה אשיב לך. עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה לבד זו של בנין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם:

י״ג **כִּֽי־דָרַ֨כְתִּי לִ֜י יְהוּדָ֗ה קֶ֚שֶׁת מִלֵּ֣אתִי אֶפְרַ֔יִם וְעֹורַרְתִּ֥י בָנַ֛יִךְ צִיּ֖וֹן עַל־בָּנַ֑יִךְ יָוָ֔ן וְשַׂמְתִּ֖יךְ כְּחֶ֥רֶב גִּבֹּֽור׃**

כי דרכתי לי יהודה. סוף שאנטיוכס יטול המלוכה מיד מלכי פרס וירעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו באנטיוכ׳ בימי חשמונאים:

קשת מלאתי אפרים. מקרא קצר הוא כמו קשת מלאתי יד אפרים כמו (מ״ב ט) ויהוא מלא ידו בקשת אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים:

ועוררתי בניך ציון. על חיל אנטיוכס:

י״ד **וַיהוָ֖ה עֲלֵיהֶ֣ם יֵרָאֶ֑ה וְיָצָ֤א כַבָּרָק֙ חִצֹּ֔ו וַאדֹנָ֥י יֱהוִ֖ה בַּשֹּׁופָ֣ר יִתְקָ֑ע וְהָלַ֕ךְ בְּסַעֲרֹ֖ות תֵּימָֽן׃**

וה׳ עליהם יראה. בספר יוסיפון מצינו בעת ההיא נראה מופת לאנשי ירושל׳:

בשופ׳ יתקע. ירעם:

בסערות תימן. לסער את אנשי תימן הם חיל אנטיוכס ויש מרבותי׳ שפתרוהו על אדום לע״ל:

ט״ו **יְהוָ֥ה צְבָאֹ֖ות יָגֵ֣ן עֲלֵיהֶ֑ם וְאָכְל֗וּ וְכָבְשׁ֛וּ אַבְנֵי־קָ֖לַע וְשָׁתְו֣וּ הָמ֔וּ כְּמֹו־יַ֑יִן וּמָלְא֣וּ כַמִּזְרָ֔ק כְּזָוִיֹּ֖ות מִזְבֵּֽחַ׃**

ואכלו. שלל אויביהם:

וכבשו. תחתיה׳ **אבני קלע**, הם היונים שהם מלומדי קשת ולקלע באבן:

והמו כמו יין. המיון בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין:

ומלאו. נפשותם כל טוב:

כמזרק. שמלא דם לפני המזבח:

כזויות מזבח. שמנסכין שם יין והיין צף עליו כמו ששנינו במסכת סוכה לשון שביעה ל׳ שכרות:

ט״ז וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מְתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ׃

כצאן עמו. כצאן שהסיע ממצרים להיות לו לעם:

כי אבני נזר. כי הכהנים בני חשמונאים המתפארים באבני נזר בטורי חושן ואפוד יהיו מתנוססים בניסים על אדמתן:

י״ז כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב בְּתָלוֹת׃

כי מה. רב **טובו.** הצפון של אותו הדור:

דגן בחורים. הנותן כח לבחורים:

ותירוש. אשר ינובב בתולות בניב שיר ושמחה ויש פותרין אשר ינובב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין משובח:

פרק י׳

א׳ שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר־גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה׃

שאלו מה׳ מטר. אם תצטרכו:

חזיזים. עננים מביאים מטר:

לאיש עשב בשדה. בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד הצריך למטר:

ב׳ כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ כִּי־אֵין רֹעֶה׃ {פ}

כי התרפים. והקוסמים חזו שקר והחלומות אשר הטעו את אבותיכם לאמר חלמתי והיו מחזיקי׳ ידיהם למרוד בהקב״ה דברו און והבל דברו לאמר שלום ואין שלום:

על כן נסעו. אבל אני נביא להם באמת:

יענו. יתכנעו כמו לענות מפני ל׳ עוני:

ג׳ עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־הָעַתּוּדִים אֶפְקֹוד כִּי־פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־עֲדָרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃

על הרועים חרה אפי. על מלכי נבוכדנצר וסנחריב (נ״א: מלכי יון):

ועל העתודים. על שריהם וכן ת״י ועל מלכיא הוה רוגזי ועל שלטניא אנא מסער ועכו״ם נמשלו לעתודי׳ והצפיר והשעיר מלך אנטיוכס (דניאל ח) והרוצ׳ לפרש הענין שלא במלכי עכו״ם יאמר העתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאי׳ כל עתודי ארץ (ישעיה יד):

כסוס הודו במלחמה. כסוס אשר יוכר הודו במלחמה:

ד׳ מִמֶּנּוּ פִּנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא כָּל־נוֹגֵשׂ יַחְדָּו׃

ממנו פנה. מהם מלכיהם מהם שריהם מהם לוחמי מלחמותם:

ה׳ וְהָיוּ כְּגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי סוּסִים׃

והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה. הרי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אנשים כגבורים הבוסים טיט חוצות. **בוסים** דורסים כמו יבוס קמינו (תהילים מ״ד:ו׳) בוססו את חלקתי (ירמיהו י״ב:י׳):

והובישו. בית יהודה את רוכבי הסוסים הבאים להלחם בם:

ו׳ וְגִבַּרְתִּי | אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רְחַמְתִּים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם:

וגברתי את בית יהודה. במלחמת היוני׳:

ואת בית יוסף אושיע. במקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב:

והושבותים. כמו והושבתים ל׳ ישיבה:

והיו כאשר לא זנחתים. כאלו לא זנחתים מעולם:

ז׳ וְהָיוּ כְגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־יָיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם בַּיהוָה:

ח׳ אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ:

אשרקה להם. כדרך השורקים לסי׳ אות לבא אליו הטועה בדרך:

ואקבצם. לעת הקץ לעתיד:

כי פדיתים. כשאפדם:

ורבו. בגולה כמו שרבו במצרים:

ט׳ וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים וּבַמֶּרְחַקִּים יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ:

ואזרעם. תחלה בעמים כאדם הזורע סאה להכניס כמה כורין:

וחיו את בניהם. עם בניהם:

י׳ וַהֲשִׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ גִּלְעָד וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם:

ולבנון. זה בהמ״ק:

ולא ימצא להם. ולא יסופק להון:

י״א וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים וְהֹבְישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר וְהוּרַד גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר:

ועבר בים צרה. ותעבור צרה בצור היושבת בתוך הים והוא ראש למלכות צור:

והכה. הקב״ה אשר הוא המכה יכה **בים גלים** להשקיע את צור:

כל מצולות יאור. היא מצרים:

י״ב וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ נְאֻם יְהוָה: {פ}

פרק י״א

א׳ פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ:

פתח לבנון דלתיך. תרגם יונתן פתחו עממיא תרעכון:

ב׳ הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ אַלּוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר (הבצור) [הַבָּצִיר]:

הילל ברוש כי נפל ארז. שהוא גדול מן הברוש הילילו השלטונים כי נפלו המלכים מעכו״ם:

אלוני בשן. קישנ״ש בלע״ז:

כי ירד. כי נשבר ודומה לו וברד ברדת היער׃

יער הבציר. יער המבצר תקוף כרכיא׃

ג׳ קוֹל יִלְלַת הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת כְּפִירִים כִּי שָׁדַד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן׃ {פ}

הרועים. המלכים׃

אדרתם. תפארתם׃

שאגת כפירים. יבכו השרים׃

כי שודד גאון הירדן. שהוא מקום הכפירים ואריות ורבותינו פירשו פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא ומ׳ שנה קודם חורבן היו דלתות ההיכל נפתחו׳ מאיליהן גער בהן ר״י בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגו׳׃

ד׳ כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃

רעה את צאן ההרגה. הכן להם רועים כלומר הנבא על פרנסיהם העתידים לרעותם מעתה׃

צאן ההרגה. ישראל שהרגום רועיהם ואכלום׃

ה׳ אֲשֶׁר קוֹנֵיהֶן יַהַרְגֵן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאֶעְשֶׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמֹל עֲלֵיהֶן׃

ולא יאשמו. הבבליים שאגלם לתוכם זה מוכרם והקונה הרוג ואין נותן ללבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מתהלל **ברוך ה׳** שמסרם בידי והריני עשיר׃

ואעשיר. והרי אני עשיר׃

ו׳ כִּי לֹא אֶחְמֹל עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם אִישׁ בְּיַד־רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃

ז׳ וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃

וארעה את צאן ההרגה. כל אלה דברי הקב״ה לנביא ואני רעיתי אותם בימים הקדמונים׃

לכן עניי הצאן. אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם׃

ואקח לי שני מקלות. לסוף ימים חלקתים לשתי ממלכו׳ בעוונם׃

לאחד קראתי נועם. ירבעם אמר לנהלם לעט׃

ולאחד קראתי חובלים. רחבעם אמר להם ליסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהלן במקלו׳ קרא למושליהם מקלות׃

ח׳ וָאַכְחֵד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיָרֵחַ אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃

ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. והם השחיתו דרכיהם עד שמאסתים והרגתים בחדש א׳ כל שלשת הרועים שהרג והוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנטמן (מלכים ב ט)׃

ותקצר נפשי בהם. מאסתים וכל ל׳ קוצר נפש הוא דבר צרה או דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמעים מלהכיל כמו שאליהו אמר הציקתני רוח בטני (איוב ל״ב:י״ח)׃

גם נפשם בחלה בי. זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פי׳ רבותינו לשון גודל במס׳ נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הנעורים שכבר היא גדול׳ והביאו מקרא זה ראיה לדבריהם׃

ט׳ וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה תָּמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃

ואומר לא ארעה אתכם. אמרתי באותן הימים אשליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז׃

י וְאָקַח אֶת־מַקְלִי֙ אֶת־נֹ֔עַם וָאֶגְדַּ֖ע אֹת֑וֹ לְהָפֵ֗יר אֶת־בְּרִיתִ֛י אֲשֶׁ֥ר כָּרַ֖תִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּֽים׃

ואקח את מקלי את נועם. שברתי את כח מלכי ישראל בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש (מלכים ב י״ג:ז׳) ובימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחרב והגלהו (שם יז):

להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים. להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את בריתי אשר כרתי עם כל העמים עליה׳ שלא יזיקום שע״מ כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן המלכיו׳ שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ואל תתמ׳ אם דבר המקר׳ תשועתם מיד שונא בלשון כריתת ברית את השונא שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגומר:

י״א וַתֻּפַּ֥ר בַּיּ֖וֹם הַה֑וּא וַיֵּֽדְעוּ֙ כֵּ֣ן עֲנִיֵּ֔י הַצֹּאן֙ הַשֹּׁמְרִ֣ים אֹתִ֔י כִּ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה הֽוּא׃ {ס}

וידעו. כן הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חוקי:

כי דבר ה׳ הוא. גזירה זו כבר דיבר לנו הקב״ה ע״י משה יוליך ה׳ אותך ואת מלכך:

י״ב וָאֹמַ֣ר אֲלֵיהֶ֗ם אִם־טוֹב֙ בְּעֵינֵיכֶ֔ם הָבוּ֙ שְׂכָרִ֔י וְאִם־לֹ֖א | חֲדָ֑לוּ וַיִּשְׁקְל֣וּ אֶת־שְׂכָרִ֔י שְׁלֹשִׁ֖ים כָּֽסֶף׃

ואומר. אל מלכי יהודה הנותרים:

אם טוב בעיניכם הבו שכרי. קיימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה צאן ואשוב וארעה אתכם:

ואם לא חדלו. וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמר הקב״ה (ליחזקאל ו) השומע ישמע והחדל יחדל:

וישקלו את שכרי שלשים כסף. תירגם יונתן ועבדו ית רעותי גברין מקצת אנשים טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה יחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמדה ואף רבותינו פירשו כן בחולין והביאו ראיה צרור הכסף לקח בידו (משלי ז׳:כ׳) ואת השלשים פירשו שמ״ה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראיה מחומר שעורים ולתך שעורים חמשה עשר בבבל ושלשים בא״י שנא׳ ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית ה׳ בא״י ומנין השלשים מדרש אגדה שהובטח אברהם אבינו בכך שלא יהא דור פחות משלשים צדיקים מנין כה יהיה זרעך יהיה בגמטריא שלשים:

י״ג וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֵלַ֔י הַשְׁלִיכֵ֥הוּ אֶל־הַיּוֹצֵ֖ר אֶ֣דֶר הַיְקָ֑ר אֲשֶׁ֥ר יָקַ֖רְתִּי מֵעֲלֵיהֶ֑ם וָאֶקַּ֣ח׀ שְׁלֹשִׁ֣ים הַכֶּ֗סֶף וָאַשְׁלִ֥יךְ אֹתָ֛ו בֵּ֥ית יְהוָ֖ה אֶל־הַיּוֹצֵֽר׃

ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר. כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הקב״ה לנביא כתוב והנח את אלו הם וצדקתם להיות שמור לסוף שבעים שנה של גלות בבל ויבנה ב״ה על ידיהם ומהו האוצר **אדר היקר** בית מקדשי אדר תפארתי:

אשר יקרתי מעליהם. אשר הפשטתי מעליה׳ מהיות להם ליקר ול׳ יקרתי הוא הסרת כבוד והמ״ם של מעליהם יוכיח והוא כמו ושרשך מארץ חיים כמו מסעף פורה ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשונות הרבה לפירוש נבואה זו ואיני יכול לכוונן:

י״ד וָאֶגְדַּ֣ע אֶת־מַקְלִ֣י הַשֵּׁנִ֔י אֶת־הַחֹבְלִ֖ים לְהָפֵ֑ר אֶת־הָאֲחֻוָּ֕ה בֵּ֥ין יְהוּדָ֖ה וּבֵ֥ין יִשְׂרָאֵֽל׃ {פ}

ואגדע את מקלי השני. הגלתי את צדקיהו:

את החובלים. את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים:

להפר את האחוה. שנתאחוו בני יהודה ובנימן ונדבקו בתועבות מלכי ישראל:

ט״ו וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֵלַ֑י עֹ֚וד קַח־לְךָ֣ כְּלֵי֔ רֹ֖עֶה אֱוִלִֽי׃

עוד קח לך וגו׳. וזהו שאמר לו למעלה רעה צאן ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד טיטוס:

ט״ז כִּ֣י הִנֵּה־אָנֹכִ֗י מֵקִים֙ רֹ֣עֶה בָּאָ֔רֶץ הַנִּכְחָדוֹת֙ לֹא־יִפְקֹ֔ד הַנַּ֖עַר לֹא־יְבַקֵּ֑שׁ וְהַנִּשְׁבֶּ֣רֶת לֹ֤א יְרַפֵּא֙ הַנִּצָּבָ֣ה לֹא־יְכַלְכֵּ֔ל וּבְשַׂ֥ר הַבְּרִיאָ֖ה יֹאכֵ֑ל וּפַרְסֵיהֶ֖ן יְפָרֵֽק׃

הנכחדות. האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם:

הנער לא יבקש. תירגם יונתן דאטלטלו לא יתבע הנער השוטות שאינן יודעות לבוא אל הדיר:

הנצבה. שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט ומנחם פירש ונפוחה ל׳ לצבות בטן:

לא יכלכל. תרגם יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא:

ובשר הבריאה יאכל. את העשירי׳ יגמור ממונן:

ופרסיהן יפרק. עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה:

י״ז הוֹי רֹעֵי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן חֶרֶב עַל־זְרוֹעוֹ וְעַל־עֵין יְמִינוֹ זְרוֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה׃ {פ}

הוי. יש לצעוק על זה:

רועי האליל. רועי של אין, אליל ל׳ אל אינו רועה וכן רופאי אליל (איוב יג), רועי האליל יו״ד יתירה במקום ה״א כמו ועוזבי הצאן (כאן) שכני סנה (דברים ל״ג:ט״ז) שכני לבדד (מיכה ו):

עוזבי הצאן. נותנן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז:

חרב על זרועו ועל עין ימינו. והוא הרועה סכין של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם:

זרועו יבוש תיבש. לעתיד לבא ונתתי נקמתי וגומר (יחזקאל כח) והפותרי׳ פותרי׳ אותו בצדקיהו על שם (ירמיה כב) ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לכוון הנני מקים רעה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שבעים שנה:

פרק י״ב

א׳ מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה נֹטֵה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אֶרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ׃

משא דבר ה׳. הוא גמר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל על בבל וכיוצא בו:

ב׳ הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלַם סַף־רַעַל לְכָל־הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בַּמָּצוֹר עַל־יְרוּשָׁלָם׃

סף רעל. כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף (שמות י״ב:כ״ב). **רעל** ל׳ שממון אוטם הלב והאברים שאין להם כח כאדם המעוטף בשמלה כמו (נחום ב׳:ד׳) הברושים הרעלו (ישעיה ו) השרות והרעלות, בלשון משנה מצינו מדיות רעולות אונבלופמנט״א בלע״ז:

וגם על יהודה. יטילו העכו״ם אשר יהיו במצור על ירושלים שיהיו בית דוד מבפנים ועכו״ם יצורו עליהם ויבאו גם בני יהוד׳ על כרחם לצור על ירושלי׳ כן ת״י:

ג׳ וְהָיָה בַּיּוֹם־הַהוּא אֶשִּׂים אֶת־יְרוּשָׁלַם אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃

אבן מעמסה. אבן משאוי המוטלת על בני אדם מפי המושל לשאתה ולעמס׳ על כתפים והיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו:

ד׳ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אַכֶּה כָל־סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל־בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת־עֵינַי וְכָל־סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן׃

אכה כל סוס. הצובאים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הצובאים אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת:

ה׳ וְאָמְרוּ אַלְפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם אֲמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם בַּיהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃

ואמרו אלפי יהודה בלבם. כשיראו שאר הצובאים נגפים במגפה זו והם ניצולים:

אמצה לי יושב ירושלם וגו׳. יושבי ירושלים שיודעים שעל כרחנו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי בתפילתן בה׳ אלהיהם:

ו׳ בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת־אַלְפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֹצִים וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל־יָמִין וְעַל־שְׂמֹאול אֶת־כָּל־הָעַמִּים סָבִיב וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַם עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלָם׃

אשים את אלפי יהודה. ישובו וילחמו עם אותם שהביאום שם:

ככיור אש. כמדורות אש גדולה וכיור לשון כירה וכך חברו מנחם:

תחתיה. במקומה:

ז׳ וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת־אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא־תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת יֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם עַל־יְהוּדָה׃

והושיע ה׳ את אהלי יהודה בראשונה. בטרם יבואו בני ירושלים לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליהם ואל ביתם ואח״כ תבא תשועה לבני העיר היא התשועה שנאמר בה ויצא ה׳ ונלחם (לקמן יד):

למען לא תגדל. להתפאר עליהם ולומר לא נצלתם אלא בשבילנו:

ח׳ בַּיּוֹם הַהוּא יָגֵן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם:

הנכשל בהם. החלש שבהם:

כאלהים. כרברבין כמלאכים:

כמלאך ה׳ לפניהם. יצלחון כמלאכא דה׳ קדמיהון:

ט׳ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלִָם:

אבקש להשמיד. אבקש בהשמדתם ואדקדק בעוונם ורבותינו פירשו לזכות אבקש בנוגעי שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם:

י׳ וְשָׁפַכְתִּי עַל בֵּית דָּוִיד וְעַל | יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר דָּקָרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו כִּמְסִפֵּד עַל הַיָּחִיד וְהָמַר עָלָיו כְּהָמֵר עַל הַבְּכוֹר:

רוח חן ותחנונים. שיעלו על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני:

רוח. טלנ״ט בלע״ז:

והביטו אלי את אשר דקרו. תרגם יונתן ויבעון מן קדמי על די איטלטלו:

והביטו. להתאונן על אשר דקרו בהם האומות והרגו בהם בגלות׳:

וספדו עליו. על אותו הרג:

כמספד על היחיד. כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוכה:

י״א בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַד רִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן:

כמספד הדדרמון בבקעת מגדון. אין ענין הדדרימון בבקע׳ מגדון אלא שני מספדות הן כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרמון בר טברימון ברמות גלעד שנאמר (מלכים א כ״ב:ל״ו) ותעבור הרנה במחנה והוא הספד וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידון שנאמר (ד״ה ב ל״ה) ויקונן שם ירמיהו וגו׳ ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם וגו׳:

י״ב וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבַד מִשְׁפַּחַת בֵּית דָּוִיד לְבַד וּנְשֵׁיהֶם לְבַד מִשְׁפַּחַת בֵּית נָתָן לְבַד וּנְשֵׁיהֶם לְבַד:

בית נתן. הנביא וי״א נתן בן דוד כמו שנא׳ (ש״א ה) שמוע ושובב ונתן ושלמה:

י״ג מִשְׁפַּחַת בֵּית לֵוִי לְבַד וּנְשֵׁיהֶם לְבַד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבַד וּנְשֵׁיהֶם לְבַד:

בית לוי. הכהנים והלוים:

משפחת השמעי. שמוע בן דוד, בתחלה כלל הכתוב משפחות בית דוד ואח״כ פרט כל אחת ואחת:

י״ד כֹּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחֹת מִשְׁפָּחֹת לְבַד וּנְשֵׁיהֶם לְבַד:

כל המשפחות הנשארות. לבית דוד:

ונשיהם לבד. משום צניעות ולמה משפחות הכהונה והממלכות כדי להחזיר להם כתריהם כמו שנאמר בראש הספר אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ:

פרק י״ג

א׳ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לְחַטָּאת וּלְנִדָּה:

לחטאת ולנדה. לאדיותא וכן ת״י אשבוק לחוביהון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא באפר חטאת:

ב׳ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם | יְהוָה צְבָאוֹת אַכְרִית אֶת־שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן־הָאָרֶץ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד וְגַם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן־הָאָרֶץ׃

וגם את הנביאים. נביאי שיקרא:

רוח הטומאה. יצר הרע:

ג׳ וְהָיָה כִּי־יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו וְאִמּוֹ יְלָדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי שֶׁקֶר דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם יְהוָה וּדְקָרֻהוּ אָבִיהוּ וְאִמּוֹ יְלָדָיו בְּהִנָּבְאוֹ׃

ד׳ וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ מֵחֶזְיֹנוֹ בְּהִנָּבְאֹתוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ׃

אדרת שער. כן דרך מסיתים ומדיחי׳ מתעטפי׳ בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם:

ה׳ וְאָמַר לֹא נָבִיא אָנֹכִי אִישׁ־עֹבֵד אֲדָמָה כִּי־אָדָם הִקְנָנִי מִנְּעוּרָי׃

כי אדם הקנני. פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר כי אני כשאר כל אדם שאינו עסוק בנבואה׳ הפקידני מנעורי לשמו׳ את מקנהו:

ו׳ וְאָמַר אֵלָיו מָה הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי׃ {פ}

בין ידיך. בין כתפיך שם מלקין עוברי עבירה:

בית מאהבי. אשר אהובני והוכיחוני לדרך הישרה:

ז׳ חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־גֶּבֶר עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת הַךְ אֶת־הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיןָ הַצֹּאן וַהֲשִׁבֹתִי יָדִי עַל־הַצְּעָרִים׃

חרב עורי על רועי. על אותו שהפקדתיו על צאן גלותי:

ועל גבר עמיתי. שחברתיו אלי לשמור צאני כמוני:

הך את הרועה. את מלך רומי הרשעה:

ותפוצנה הצאן. שכבושה תחת ידו:

והשיבותי ידי. ואשנה מכותי שנית:

על הצוערים. על השלטונים הצעירים מן המלכים ויונתן תרגם ותפוצנה הצאן ויתבדרון שלטוניא ותירגם על הצוערים ממונים שלהם השניים להם וכן ת״י המקרא הזה באומות חרבא איתגלי על מלכא דבבל ועל שלטוניא חבריה דכוותיה דדמי ליה אמר ה׳ צבאות קטול ית מלכא דבבל ויתבדרון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישראל שלא מצינו בתרגום ובמקרא שלטונין בישראל אלא מלך ושרים ותרגום שלהן רברבין:

ח׳ וְהָיָה בְּכָל־הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרֵתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֵר בָּהּ׃

והשלישית יותר בה. יתגיירו ויחיו:

ט׳ וְהֵבֵאתִי אֶת־הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת־הַכֶּסֶף וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת־הַזָּהָב הוּא | יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהָי׃ {פ}

והבאתי את השלישית באש. ואעיל ית תליתא בעקא בכור דאשא שיסבלו וישאו מקצת הגרים מהעכו״ם בצרות חבלו של משיח ובמלחמות גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גרי אמת הם כי הרבה מן המתיהדים תחלה ישובו לסורם ויתחברו עם גוג כמ״ש באגדה:

והוא יאמר ה׳. כשיתפלל יתפלל לה׳ ולא לאלהיו הראשון:

פרק י״ד

א׳ הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃

הנה יום וגו׳. חביב להקב״ה:

וחולק שללך בקרבך. שלל שתשללי מאויבים יחלקו יושביך בקרבך וכן ת״י ויפלגון ב״י נכסי עממיא בגויך ירושלם:

ב׳ וְאָסַפְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם | אֶל־יְרוּשָׁלַ֙͏ִם֙ לַמִּלְחָמָה֒ וְנִלְכְּדָה֙ הָעִ֔יר וְנָשַׁסּ֖וּ הַבָּתִּ֑ים וְהַנָּשִׁ֗ים (תשגלנה) [תִּשְׁכַּבְנָה] וְיָצָ֤א חֲצִי֙ הָעִ֔יר בַּגּוֹלָ֖ה וְיֶ֣תֶר הָעָ֑ם לֹ֥א יִכָּרֵ֖ת מִן־הָעִֽיר׃

ויתר העם לא יכרת. לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות חצים ולשסות הבתים כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחוות באנו:

ג׳ וְיָצָ֣א יְהוָ֔ה וְנִלְחַ֖ם בַּגּוֹיִ֣ם הָהֵ֑ם כְּיוֹם֙ הִלָּחֲמ֣וֹ בְי֔וֹם קְרָֽב׃

כיום הלחמו ביום קרב. כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף:

ד׳ וְעָמְד֣וּ רַגְלָ֗יו בַּיּוֹם֙ הַה֣וּא עַל־הַ֔ר הַזֵּיתִ֖ים אֲשֶׁ֣ר עַל־פְּנֵ֣י יְרוּשָׁלַ֙͏ִם֙ מִקֶּ֔דֶם וְנִבְקַ֤ע הַר־הַזֵּיתִים֙ מַחֲצִיו֙ מִזְרָ֣חָה וָיָ֔מָּה גַּ֥יא גְּדוֹלָ֖ה מְאֹ֑ד וּמָ֤שׁ חֲצִי֙ הָהָ֣ר צָפוֹנָ֔ה וְחֶצְיוֹ־נֶ֖גְבָּה׃

מחציו. מאמצעיתו:

מזרחה וימה. מן המזרח למערב כמו שמסיים והולך:

ומש חצי ההר צפונה וגו׳. חציו הצפוני ימוש ממקומו וימשך לצד צפון וכן מצינו חציו נגבה לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם ראשו למזרח וסופו למערב:

ה׳ וְנַסְתֶּ֣ם גֵּיא־הָרַ֔י כִּי־יַגִּ֥יעַ גֵּי־הָרִ֖ים אֶל־אָצַ֑ל וְנַסְתֶּ֗ם כַּאֲשֶׁ֤ר נַסְתֶּם֙ מִפְּנֵ֣י הָרַעַ֔שׁ בִּימֵ֖י עֻזִּיָּ֣ה מֶלֶךְ־יְהוּדָ֑ה וּבָ֣א יְהוָ֤ה אֱלֹהַי֙ כָּל־קְדֹשִׁ֣ים עִמָּ֔ךְ׃

ונסתם גיא הרי. י״ת ויסתתים גיא הרי לפי שירושלים הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימשך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתתם הגיא שביניהם וכן בדרום:

כי יגיע. גובה גיא שהיה בין ההרים:

אל אצל. אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם (ישעיהו מ״א:ט׳) ומאציליה קראתיך ופירושו ל׳ גובה:

ונסתם. בראותכם המופת הגדול הזה:

כאשר נסתם מפני הרעש. (שם) ויניעו אמות הסיפים ביום שנתנגע עוזיה:

כל קדושים. מלאכים:

ו׳ וְהָיָ֣ה בַיּ֣וֹם הַה֗וּא לֹא־יִהְיֶ֥ה א֛וֹר יְקָרוֹת (יקפאון) [וְקִפָּאֽוֹן]׃

לא יהיה אור יקרות וקפאון. י״ת לא יהיה נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהי׳ יקרות ל׳ כיקר כרים (תהלים לז) הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך:

וקפאון. קפוי וחשוך ועב כקרח שנקפה ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י):

ז׳ וְהָיָ֣ה י֤וֹם־אֶחָד֙ הֽוּא֙ יִוָּדַ֣ע לַיהוָ֔ה לֹא־י֖וֹם וְלֹא־לָ֑יְלָה וְהָיָ֥ה לְעֵת־עֶ֖רֶב יִהְיֶה־אֽוֹר׃

והיה יום אחד. והיה הדבר הזה יום אחד מיומו של הקב״ה הוא היום ידוע שהוא להכנת ישעו של הקב״ה:

לא יום ולא לילה. לא אור נוגה באור של עולם הבא שנא׳ (ישעיהו ל׳:כ״ו) ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגומר:

ולא לילה. ולא עת צרה כצרת שיעבוד גליות שמקודם שימי משיחנו יהיו ואין בהם שיעבוד:

והיה לעת ערב. קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל וכן ת״י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא:

ח׳ וְהָיָ֣ה | בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יֵצְא֨וּ מַ֤יִם֙ חַיִּ֔ים מִירוּשָׁלַ֖͏ִם חֶצְיָ֣ם אֶל־הַיָּ֣ם הַקַּדְמוֹנִ֑י וְחֶצְיָ֣ם אֶל־הַיָּ֣ם הָאַחֲרוֹן֒ בַּקַּ֣יִץ וּבֶחֹ֔רֶף יִהְיֶ֖ה׃

והיה ביום ההוא. כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב:

יצאו מים חיים מירושלים. וילכו למזרח דרך אותה בקיעה עד **הים הקדמוני** שהוא למזרחו של עולם קדמה וחציו יפנה למערב אל ים המערבי הוא המעיין שניבא יואל (שם ד) ומעיין מבית ה׳ יצא הוא הנחל שניבא (יחזקאל מ״ז:ד׳) וימד אלף ויעבירני במים וגו׳:

ט׳ וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

יהיה ה׳ אחד. שכל האומות יעזבו הבליהם ויודו לו שהוא אחד ואין עמו אל נכר:

ושמו אחד. שיהא שמו נזכר בפי כולם:

י׳ יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלָם וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ לְמִשְׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנּוֹת וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמָּלֶךְ:

יסוב כל הארץ. יהפך להיות כל הארץ כערבה, ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל:

מגבע לרמון נגב ירושלים. שנינו בתוספתא דסוטה נגב ירושלים מישור הוא וגבע רמון טרשין וקרקשין וכן פתרונו מגבע לרמון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלים שהוא מישור:

וראמה. מתוך שכל סביבה מישור תראה היא גבוה:

וישבה תחתיה. במקומה:

עד שער הפנים ומגדל חננאל. גם הוא במקומו ומשם ימשך אורך העיר **עד יקבי המלך** ת״י שיחי דמלכא פושיי״ן בלע״ז וכמו (ב״ק נ:) שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי מלך ים אוקיינוס שתגיע ירושלים עד סוף כל העולם יקבים שחצבם מלך מלכי המלכים:

י״א וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַם לָבֶטַח: {ס}

וחרם לא יהיה. העיר עוד:

י״ב וְזֹאת | תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלִַם הָמַק | בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה בְּחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם:

המק בשרו והוא עומד. זה ניפול איברים:

י״ג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ:

תהיה מהומת ה׳ רבה בהם. לערבב חכמתם להפכם לשגעון:

והחזיקו איש יד רעהו. יאחז בו להרגו:

ועלתה ידו. כל דאלים גבר:

י״ד וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלִַם וְאָסַף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וְכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד:

וגם יהודה. על כרחה תלחם על ישראל:

ט״ו וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת:

כמגפה הזאת. המפורשת למעלה המק בשרו:

ט״ז וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִַם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת:

את חג הסוכות. כמו שפירשו רז״ל במס׳ עכו״ם מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כדאיתא בשמעתא ראשונה (דף ג׳):

י״ז וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלַם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם:

הגשם. גשמים ממש להצמיח פירות ארצם ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות החג על הגשמים הם ארבעת מינים שבלולב וניסוך המים לרצות על המים על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואלו המפקפקין בחג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם כך למדתי בתוספתא דסוכה:

י״ח וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחַג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת:

ואם משפחת מצרים לא תעלה. והן אין צריכים לגשמים שנילוס עולה ומשקה אותם:

ולא עליהם. תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס וכן תרגום יונתן לא עליהון יסק נילוס:

תהיה המגפה. של רעב:

אשר יגוף ה׳. זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל העכו״ם כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם:

י״ט זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרַיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחַג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת:

כ׳ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ:

מצילות הסוס. על הנקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם ולסירות לבשל בשר זבחים לרוב:

והיה הסירות. שהם היו לדשן (את הדשן) אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקים אשר לפני המזבח:

מצילות הסוס. טנטיני״ר בלע״ז:

כ״א וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלַם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא:

ולא יהיה כנעני. לא יצטרכו לסחור כמו (ישעיהו כ״ג:ח׳) כנעניה נכבדי ארץ, ד״א אין כאן עני: